

motivacije mješovitih domaćinstava i njihovih alternativno zaposlenih članova

vlado cvjetićanin

centar za idejno-teorijski
rad ck skh,
zagreb, jugoslavija

Suvremene okolnosti, odnosno činioci stalno proširuju mogućnosti dvojne aktivnosti, kakvu predstavlja mješovita poljoprivreda, odnosno znatno olakšavaju paralelno obavljanje obiju aktivnosti, jer sve je više nepoljoprivrednih zanimanja i sve je više poljoprivrednih proizvodnji koje se mogu kombinirano obavljati.

Ako bismo sadržaj, koji analiziramo u ovom članku htjeli sažeti i sintetizirati, tada bi se moglo konstatirati slijedeće:

— Poljoprivreda kao tradicionalna aktivnost u novije vrijeme, posebno posljednjih četvrt stoljeća, izložena je velikim promjenama. Niz novih okolnosti koje djeluju iz temelja mijenjaju tradicionalne i uvjetuju pojavu sasvim novih oblika mješovite poljoprivrede, odnosno paralelnog bavljenja poljoprivrednim i nepoljoprivrednim radom. To su posebice: modernizacija procesa proizvodnje i s tim u vezi razvoj novih tehničko-tehnoloških sredstava, koji rad u poljoprivredi humaniziraju i racionaliziraju; širenje industrije u ruralna — seoska područja; ekspanzija modernih komunikacija i prometnih sredstava; razvoj turizma; redukcija radnog vremena u nepoljoprivrednim djelatnostima; bijeg iz gradova u seoska područja i masovna pojava, tzv. vikend boravišta; urbanizacija seoskih uvjeta života; potpuno rušenje seoske autarkije i niz drugih;

— U suvremenim uvjetima ekonomskog razvoja, mnogo više negoli ranije, poljoprivrednici i nepoljoprivrednici izloženi su utjecaju većeg broja atraktivnih i repulzivnih faktora u odnosu prema radu u poljoprivredi i izvan poljoprivrede. Određen broj poljoprivrednika biva privučen prednostima nepoljoprivrednog zanimanja, odnosno odbačen nepovoljnostima rada na gospodarstvu. Međutim, niz novih okolnosti omogućuju poljoprivrednicima da kombiniraju dva zanimanja istovremeno znatno lakše negoli u ranijim razdobljima. S druge strane, masovnije je započelo i kretanje u suprotnom smjeru, tj. iz nepoljoprivrednog u poljoprivredni sektor. Određeni broj nepoljoprivrednika privučen je određenim prednostima rada u poljoprivredi, koje su dobile značaj i vrijednost u suvremenim uvjetima života. Upravo radi tih prednosti kao što su zdrava okolina, mogućnost rekreacije,

primljeno lipnja 1988.

jeftina samoopskrba s vlastitim na prirodan način proizvedenim proizvodima, mogućnost investiranja, mogućnost stjecanja dopunskog dohotka i dr., oni se odlučuju za kombiniranje svojeg nepoljoprivrednog zanimanja s radom u poljoprivredi. Drugim riječima, danas djeluju i sasvim novi razlozi i motivacije za nastajanje i održavanje mješovitih domaćinstava.

uvod

—→ Predmet su ovog rada motivacije mješovitih domaćinstava u poljoprivredi, odnosno njihovih alternativno zaposlenih članova. Radi se zapravo o uvjetima i okolnostima, odnosno društvenim i ekonomskim činiocima, koji stimuliraju nastajanje i održavanje mješovitih domaćinstava i zapošljavanje njihovih članova izvan gospodarstva. To je relativno vrlo brojna skupina domaćinstava u poljoprivredi, odnosno aktivnog stanovništva, koju nazivamo seljaci-radnici ili radnici-seljaci, a njihove obitelji: mješovita domaćinstva, odnosno mješovita gospodarstva (engleski: part-time farmers, odnosno part-time farms; francuski: auvriers-paysans, odnosno agriculteurs à temps partiel; njemački: der landwirtschaftliche Nebenerwerbsbetrieb). To su osobe (domaćinstva) s dvojnim zanimanjima – poljoprivrednim i nepoljoprivrednim i na toj osnovi s dvojnim izvorima dohotka. Naime, one rade na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu (obrađuju zemlju ili gaje stoku) i stalno, privremeno ili povremeno dopunski rade u nekoj drugoj djelatnosti (u pravilu izvan gospodarstva), ponajčešće u industriji (ili vice versa, dopunski rade na vlastitom gospodarstvu). Broj takvih osoba (domaćinstava) u nekim se zemljama nalazi u apsolutnom i relativnom porastu, kao npr. u našoj zemlji, a u nekima se njihov broj dugi niz godina ne mijenja.

Historijski gledano mješovita su domaćinstva stara koliko i sama poljoprivreda. To znači da su ona odvajkada postajala. Naime, poljoprivrednik nikada nije bio »čisti« poljoprivrednik u smislu da se isključivo bavio samo tom djelatnošću. U tome smislu može se ustvrditi da se današnja sitna obiteljska seljačka gospodarstva vraćaju na svoj prapočetak. Naime, da bi opstala moraju se baviti poslovima koji nisu poljoprivredni. Razlika je u tome što sada nepoljoprivredne poslove poljoprivrednik nalazi pretežno izvan gospodarstva, dok su ranije oni bili dio seljačke ekonomije. Upravo izdvajanje tih sporednih djelatnosti iz okvira tradicionalnog autarkičnog gospodarstva bilo je preduvjet da ono uistinu postane poljoprivredno po karakteru proizvodnje, a seljak isključivi poljoprivrednik po angažmanu svojeg radnog vremena.¹⁾

Međutim, suvremeni društveno-ekonomski razvoj sve više sužava mogućnosti da poljoprivrednik ostane isključivo poljoprivrednik na samo uzak krug ekonomski najjačih gospodarstava. Poljoprivrednik koji živi na malom porodičnom posjedu zapravo biva prisiljen da radi izvan svojeg gospodarstva, da vodi dvojni ekonomiju, da bude poljoprivrednik i radnik istovremeno. Tako je za ogromnu većinu gospodarstava preostalo da se ili u potpunosti ugase kao proizvodne jedinice, ili pak da svoju egzistenciju zasnivaju na »mješovitosti«, odnosno dualitetu do-

1) »Na taj način (izlazeći na tržište da kupuje proizvode gradske industrije — prim. naša) seljak je konačno morao da postane ono što danas podrazumijevamo pod tim nazivom, ali što on nikako nije bio od početka: naime, isključivo poljoprivrednik«. K. Kautsky; **Agrarno pitanje**, Beograd: Kultura, 1953. str. 10.

hotka, bilo na osnovi aktivnosti članova domaćinstva (na gospodarstvu i izvan njega, bilo na osnovi stjecanja dva dohotka (poljoprivredni i nepoljoprivredni) na neki drugi način.

S druge strane, masovnije je započelo i kretanje u suprotnom smjeru, ti. iz nepoljoprivrednog u poljoprivredni sektor. Određeni broj nepoljoprivrednika biva privučen određenim prednostima rada u poljoprivredi, koje su zadobile značaj i vrijednost u suvremenim uvjetima života. Upravo radi tih prednosti, kao što su zdrava okolina, mogućnost rekreacije, jeftina samoopskrba s vlastitim na prirodan način proizvedenim proizvodima, mogućnost investiranja, mogućnost stjecanja dopunskog dohotka i dr., oni se odlučuju za kombiniranje svojeg nepoljoprivrednog zanimanja s radom u poljoprivredi.

Drugim riječima, danas djeluju sasvim novi razlozi, odnosno motivacije za nastajanje i održavanje mješovitih domaćinstava i njihovih alternativno zaposlenih članova.

Sve je to uvjetovalo da je danas rasprostranjenost ovih domaćinstava u svijetu i u nas značajna, ponegdje i dominantna, a njihova trajnost čini se dokazana. U prilog ovih tvrdnji mogu se iznijeti podaci o njihovoj sadašnjoj rasprostranjenosti u suvremenim društvima. No, prethodo je nužno upozoriti na problem njihove definicije, jer o tome ovisi komparabilnost tih podataka.

Definicije mješovitih domaćinstava-gospodarstva u poljoprivredi u pojedinim zemljama znatno se međusobno razlikuju, iako imaju i mnogo zajedničkog. Naime, kao osnovni kriteriji definiranja su aktivnost članova domaćinstva izvan vlastitog gospodarstva ili dohodak koji oni stječu izvan vlastitog gospodarstva, a u nekim slučajevima oba kriterija zajedno. Razlike su u tome što se ti kriteriji negdje primjenjuju samo na kućedomaćina (Njemačka, SAD i Kanada), negdje na kućedomaćina i suprugu (Austrija), a negdje na sve članove domaćinstva. Također postoje razlike i u graničnim vrijednostima (proporcijama), koje služe za razlikovanje grupa i podgrupa mješovitih domaćinstava, kako u primjeni kriterija aktivnosti, tako i dohotka izvan vlastitog gospodarstva.

Mada definicije »mješovitosti« nisu istovjetne u svim zemljama, što otežava međunarodne komparacije, ipak se može utvrditi približno prisustvo mješovitih gospodarstava.

Mješovita su gospodarstva osobito prisutna u Austriji, Njemačkoj, Norveškoj, Švicarskoj, Japanu i u SAD. Naime, u svim tim zemljama 40% i više poljoprivrednika stječe glavni dohodak od nepoljoprivrednih aktivnosti. U Japanu čak 62% poljoprivrednika pripada kategoriji mješovitih, a poljoprivrednika s punim radnim vremenom je tek 12,5%. Što se tiče zemalja Evropske zajednice 44% svih poljoprivrednika posvećuje manje od polovice radnog vremena radu na gospodarstvu, a samo 36% poljoprivrednika za rad na svojem imanju troši puno radno vrijeme.²⁾

U našoj zemlji je stalno prisutan trend povećavanja broja mješovitih gospodarstava (domaćinstava). Tako je 1960. udio ovih gospodarstava (domaćinstava) u ukupnom broju gospodarstava iznosio 38,9%; 1969. g. 43,8% (uzimajući u obzir zaposlene u inozemstvu procjenjuje se njihov

2) Izvor: Agriculture à temps partiel dans les pays de l' OCDE, Paris, 1978. godišnji izvještaj Evropske komisije o poljoprivredi Zajednice (1980).

udio te godine na 51⁰/₀); 1977. g. taj udio se već penje na 59,1⁰/₀, da bi 1981. godine konačno dosegao udio od 68⁰/₀. Udio obradivih površina mješovitih domaćinstava u ukupnom obradivim površinama kretao se 1960. godine 38,3⁰/₀, 1969. g. 42,8⁰/₀, a 1981. g. 58,3⁰/₀. Broj stalno zaposlenih članova iz ovih domaćinstava (seljaci-radnici ili radnici-seljaci) također se stalno povećavao (apsolutno, ne i relativno kao udio u ukupnom broju stalno zaposlenih u društvenom sektoru privrede). Danas se procjenjuje taj udio na oko 40⁰/₀ od ukupnog broja zaposlenih u zemlji.³⁾

Možda su navedeni podaci jedan od razloga za povećani znanstveni interes za ovu skupinu zaposlenih (nažalost više u svijetu negoli u nas). Taj interes dolazi od mnogih znanstvenih disciplina. To su na prvom mjestu ekonomika sa svojim strategijama i planovima razvoja, zatim sociologija sa svojim mnogim ograncima, kao što su ruralna sociologija, industrijska sociologija, sociologija rada, sociologija porodice i dr. Značajan interes pokazuju i demografija, socijalna geografija, politikologija itd.

Kada je riječ o motivacijama mješovitih domaćinstava, odnosno njihovih alternativno zaposlenih članova, treba uvodno istaći da su dosadašnja istraživanja pokazala da su te motivacije kompleksne, dinamičke i promjenljive u vremenu i prostoru. Najčešće se radi o istovremenom djelovanju više motivacija, među kojima je teško razlučiti i odrediti koja je od njih osnovna, odnosno primarna.⁴⁾

Kada je riječ o motivacijama mješovitih domaćinstava i njihovih alternativno zaposlenih članova, onda je na osnovi dosadašnjih istraživanja moguće, iz analitičkih razloga, razlikovati barem tri razine očitovanja, tih motivacija: (1) **Opće ili globalne motivacije** čine sklop okolnosti i uvjeta, odnosno činilaca na razini cijelog društva ili privrede; (2) **Posebne motivacije** čine sklop okolnosti i uvjeta na razini dijela društva ili privrede (regije, grana); i (3) **pojedinačne ili individualne motivacije** čine sklop okolnosti i uvjeta na razini domaćinstva ili pojedinih njegovih članova.

U ovom prilogu izložit ćemo problematiku motivacija na trećoj razini, tj. pojedinačnih ili individualnih motivacija mješovitih domaćinstava za vođenje dvojne poljoprivredno-nepoljoprivredne ekonomije, odnosno za dvojno zapošljavanje na gospodarstvu i izvan njega članova tih domaćinstava.⁵⁾

3) Izvor: Popisi poljoprivrede 1960. g. i 1969., Popis stanovništva 1981. i autora: **Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici**, Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1980. g.

4) Lat. motus = kretanje, čuvstvo, povod pokretu, razlog, voljni čin. Termini: »motiv« i »motivacija« najčešće se koriste kao sinonimi. Motivacija kao kategorija (u psihologiji i sociologiji) veoma je kompleksna, jer na ljudske postupke, ponašanja, usmjerenja, odlučivanja i sl. u pravilu uvijek djeluje više motivacija. Treba razlikovati uže i šire značenje kategorije »motivacije«. Uže značenje temelji se na definiciji klasične psihologije po kojoj je motivacija svojevrsan čovjekov cilj, orijentacija na neku vrijednost, interes i sl. Šire značenje temelji se na sociološkoj definiciji po kojoj motivacija predstavlja sklop činilaca, okolnosti, uvjeta — društvenih, ekonomskih, sociopsiholoških, koji utječu — determiniraju neko ponašanje pojedinaca ili društvene grupe, njihovo usmjerenje ka nekom cilju, ostvarenju interesa i sl. Vidjeti opširnije u: **Rječnik sociologije i socijalne psihologije**, Informator, Zagreb, 1977., str. 372—374.

5) O motivacijama na prvoj razini (opće ili globalne motivacije) i drugoj razini (posebne motivacije) vidjeti separatnu studiju autora: »Motivacije mješovitih domaćinstava i njihovih alternativno zaposlenih članova«, izradene u okviru projekta »Jugoslavensko socijalističko društvo i seliaštvo«. Zbornik radova, CITR-a »V. Bakarić, CK SKH, Zagreb, 1988. (rukopis)

pojedi načne (individualne) motivacije

(činioi generiranja na razini pojedinca, odnosno domaćinstva)

Osim globalnih i posebnih, postoje brojne pojedinačne ili individualne motivacije, koje se mogu nazvati i osobnim vrijednosnim orijentacijama alternativno zaposlenih, odnosno njihovih domaćinstava. One većinom posredno ili neposredno proizlaze iz onih prvih, kao primarnih, odnosno bazičnih motivacija.

Veoma je teško utvrditi i klasificirati sve razloge, odnosno motivacije zbog kojih domaćinstvo, tj. pojedinac »ulazi« u ovaj dvojni status, održava ga i eventualno nakon određenog vremena napušta. Svaki nosilac dvojnog zanimanja ima svoje posebne razloge, odnosno osobne motivacije da se bavi poljoprivredom na vlastitom gospodarstvu i da paralelno radi u nekoj nepoljoprivrednoj djelatnosti. Zapravo, koje su motivacije dominantne u određenom trenutku za nastajanje mješovitog domaćinstva, ili koji je motiv bio presudan kod određene osobe da postane dvojno zaposleni poljoprivrednik – nepoljoprivrednik, mora se utvrditi neposrednim istraživanjem.

Sve to izvanredno komplicira sliku mješovite poljoprivrede, a shodno tome i motivacije njenih nosilaca, jer se unutar nje dešavaju raznovrsne simbioze aktivnosti, dohotka, način života, a permanentno nastaju i sasvim nove.

Da bi se došlo do određenih generalizacija i klasifikacija motivacija na ovoj razini, bilo je neophodno ostvariti uvid u nalaze istraživanja o motivacijama u svijetu i našoj zemlji.*)

Polazeći od nekoliko pojednostavljenih kriterija moguće je izvršiti klasifikaciju individualnih motivacija u tri bazične grupe. Primjenom određenog kriterija svaka motivacija može biti svrstana u jednu od triju grupa. Iako se grupe međusobno preklapaju, a razvrstavanje u njih nije do kraja diskriminatorno, ovakva klasifikacija ipak daje uvid u složeni splet okolnosti, situacija i razloga koji pojedince, odnosno njihova domaćinstva motiviraju da se paralelno bave poljoprivrednom i nepoljoprivrednom djelatnošću i da vode dvostruku ekonomiju domaćinstva.

pregled bazičnih grupa motivacija
na razini pojedinca, odnosno domaćinstva

1. Endogene	1. Ekonomske	1. Atraktivne
2. Egzogene	2. Neekonomske	2. Repulzivne

Prva bazična podjela motivacija polazi od djelatnosti u kojoj određena motivacija ima svoje izvorište. Dakle, sa stanovišta djelatnosti ili segmenta društvenog rada iz koje motivacija potječe ili ima svoje izvorište (ishodište) razlikuju se endogene motivacije ili motivacije iz poljoprivrede i (2) egzogene motivacije ili motivacije iz nepoljoprivrede.

Druga bazična podjela motivacija polazi od dominantnog sadržaja motivacije. U tom smislu moguće je razlikovati (1) ekonomske i (2) neekonomske motivacije. Kod prvih odlučujući činilac je neki materijalni (ekonomski) stimulan (razlog) odnosno destimulan, dakle, korist, probitak,

*) O tome vidjeti opširnije u široj studiji pod istim naslovom, koja je rađena u okviru projekta navedenog u uvodu ovog broja časopisa »Sociologija sela«.

ili profit, ekonomska svrha ili razlog. Kod drugih odlučujući činilac je neki nematerijalni razlog, psihološke, moralne i sl. prirode. Dakle, radi se o nekoj neekonomskoj svrsi ili razlogu. Među njima relativno autonomnu podgrupu čine **specifične osobne motivacije**, koje su vezane uz samu osobu-nosioca motivacije ili u fizičkom pogledu (npr. zdravstveni razlozi) ili u duhovnom pogledu (npr. sklonost ka prirodnom ambijentu, ishrani i sl.).

Treća bazična podjela motivacija polazi od dominantnog utjecaja, koji je određena (de)stimulativna okolnost ili činilac imala na donošenje odluke, odnosno njenog nosioca. Prema tom kriteriju moguće je razlikovati **atraktivne** (privlačne) i **repulzivne** (odbojne) motivacije. Naime, određen broj okolnosti ili činilaca mogu se označiti kao privlačni (u smislu prednosti povoljnosti i sl.) u odnosu prema radu u poljoprivredi, odnosno prema radu izvan poljoprivrede; i obrnuto, određen broj okolnosti ili činilaca mogu se označiti kao odbojni (u smislu nepovoljnosti, gubitka i sl.) u odnosu prema radu u poljoprivredi, odnosno na radu izvan poljoprivrede.

Svaka motivacija pripada jednoj od navedenih šest klasičnih grupa. No, kako su okolnosti (činioци) iz kojih motivacije proizlaze vrlo dinamičke i promjenljive u vremenu i prostoru, i po karakteru često podliježu revalorizaciji, motivantni sklopovi djeluju s različitim intenzitetom, najčešće više njih istovremeno, u ovisnosti o konkretnim uvjetima društvenog i ekonomskog razvoja određene sredine. Njihovo djelovanje često je takvo da poljoprivrednicima, odnosno nepoljoprivrednicima, omogućuje da koriste prednosti dva zanimanja (poljoprivrednog i nepoljoprivrednog), da neutraliziraju njihove eventualne nepovoljnosti, da se adaptiraju novoj simbiozi dva rada, dva dohotka i dvije ekonomije znatno lakše negoli u ranijim razdobljima.

Jedino sistematsko i kompleksno istraživanje motivacija seljaka-radnika u nas sprovedeno je u okviru naprijed citiranog istraživanja Centra za sociologiju sela, grada i prostora iz Zagreba.

Ispitivane su motivacije kako za zapošljavanje, tako i za zadržavanje posjeda nakon zapošljavanja.

Pitanje o motivacijama seljaka-radnika za zapošljavanje izvan gospodarstva glasilo je: »Zašto ste se zaposlili izvan gospodarstva, a niste ostali na posjedu isključivi poljoprivrednik?«. Pitanje je, dakle, impliciralo odgovor ne samo za motiv za zapošljavanje, nego i napuštanje poljoprivrede kao isključivog izvora egzistencije i dohotka, odnosno zadržavanje posjeda kao jednog od izvora prihoda. Ispitanici su davali slobodne odgovore, koji su se naknadno supsumirali pod određene modalitete predviđene u upitniku.

Prvi dio slijedeće tabele prezentira modalitete ili supsumirane odgovore iz ovog istraživanja, dok su u drugom dijelu tabele ti modaliteti razvrstani u tri bazične grupe motivacija koje smo ranije ukratko obrazložili.

Prema izvedenom rangu 13 modaliteta, pod koje su supsumirani svi odgovori ispitanika, moguće je zaključivati o tome koji su motivi, pojedinačno gledano, najrasprostranjeniji među alternativno zaposlenim poljoprivrednicima pri zapošljavanju i napuštanju poljoprivrede kao isključivog zanimanja.

Na prvom mjestu su dva razloga, koja su međusobno komplementarni i predstavljaju jedinstvenu kategoriju. To su siguran i stalan osobni dohodak i zdravstveno, invalidsko i mirovinsko osiguranje, koji se među

Tablica 1

Motivacije alternativno zaposlenih
poljoprivrednika izvan gospodarstva*)

Motivacije	Učestalost odgovora ispitanika % ^{***})
Modalitet (supsumirani odgovor)**)	
— izvedeni rang —	
1. Želio sam sigurnu i redovitu plaću	36,3
2. Želio sam zdravstveno i invalidsko osiguranje	34,4
3. Naš posjed ne osigurava dovoljan prihod za normalan život domaćinstva	31,8
4. Samo s prihodima s našeg posjeda ne bi se moglo živjeti	30,7
5. U poljoprivredi se ne zarađuje dovoljno u odnosu prema uloženom radu	24,1
6. Želio sam sigurniju budućnost od one u poljoprivredi	21,8
7. Školovao sam se za nepoljoprivredno zanimanje	16,5
8. Rad na gospodarstvu je pretežak	10,1
9. Naš posjed ne omogućuje daljni prosperitet domaćinstva	8,4
10. Želio sam određeno radno vrijeme	7,3
11. Ne volim zanimanje poljoprivrednika	5,9
12. Zanimanje poljoprivrednika se više ne cijeni	5,3
13. Želio sam zanimljiviji posao	4,8
Bazične grupe motivacija	
I 1. Endogene (modal. 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12)	116,3
2. Egzogene (modal. 1, 2, 6, 7, 10, 13)	104,6
II 1. Ekonomske (modal. 1, 2, 3, 4, 5, 9)	165,7
2. Neekonomske (modal. 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13)	71,7
III 1. Atraktivne (modal. 1, 2, 6, 7, 10, 13)	121,1
2. Repulzivne (modal. 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12)	107,9

*) N=1738 (broj ispitanika)

**) Ukupan broj navedenih razloga = 4.126

***) Pitanje sa višestrukim odgovorom. Zbir postotaka prelazi 100.

odgovorima ispitanika najčešće spominju (ukupno 70,7%). Radi se zapravo o dvije bitne komponente koje seosko, odnosno poljoprivredno stanovništvo, percipira kao osnovne prednosti nepoljoprivrednog zanimanja, što potvrđuju i neka druga prethodna istraživanja.¹⁷⁾

Slijedeća tri razloga (mod. 3, 4. i 5) vezana su uz dohodak s gospodarstva: ili je on nedovoljan za održavanje domaćinstva prosječne veličine, ili se radi o marginalnom dohotku koji osigurava poljoprivredna proizvodnja na gospodarstvu, ili je pak dohodak disparitetan u odnosu prema dohotku ostalih kategorija aktivnog stanovništva Dakle, ukupno uzevši razne nepovoljnosti dohotka s gospodarstva, glavni su razlog za zapošljavanje (86,6% svih odgovora).

Opća nesigurnost poljoprivrednog poziva (mod. 6), koja se manifestira ne samo kroz veoma nestabilne uvjete privređivanja i još uvijek značajnu ovisnost poljoprivredne proizvodnje o prirodnim činiocima, nego prije svega kroz neosiguranu starost, dosta je čest motiv za mnoge da se opredjeljuju za zapošljavanje izvan gospodarstva (21,8% od ukupnog broja odgovora).

Stručnu osposobljenost za nepoljoprivredni posao (mod. 7) kao razlog naveli su pretežno mlađi poljoprivrednici. To je zapravo nova katego-

17) Usporediti: E. Dilić: Društveni položaj i orijentacija seoske omladine, Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora 1972, str. 121; M. Martić: Odnos prema zemlji i percepcija statusa i zanimanja poljoprivrednika, *Sociologija sela*, 9/1971, br. 14, str. 10 i 14.

rija alternativno zaposlenih poljoprivrednika za razliku od one klasične poslijeratne, a rezultat je sve naglašenije orijentacije seoske omladine za nastavljajanje školovanja u školama drugog stupnja,¹⁸⁾ i to pretežno za nepoljoprivredna zanimanja. Unapređivanjem općih uvjeta života na selu, kao i komunikacija i saobraćaja stalno se povećavao broj školovanih poljoprivrednika, koji svoje zapošljavanje ne vezuju obavezno i uz preseljenje iz sela u grad ili industrijski centar. Radi se, dakle, o motivu koji je kulturno uvjetovan i koji je relativno novijeg datuma.¹⁹⁾

Teški uvjeti rada u poljoprivredi (mod. 8) su u prošlosti bili dominantna karakteristika radnog položaja seljaka. Danas je to znatno rjeđa pojava pa je relativno manji broj ispitanika (10,1% odgovora) naveo ovaj razlog za zapošljavanje.

Daljnji prosperitet domaćinstva (mod. 9), kao rezultat sve više razine potreba seoskog stanovništva, zastupljen je kao razlog za zapošljavanje među odgovorima sa 8,4%.

Modalitet 10 (7,3%) i modalitet 13 (4,8%) mogu se okvalificirati kao prednosti nepoljoprivrednog zanimanja (ukupno 12,1%) koje ispitanici navode kao razloge zapošljavanja. Ali u opće prednosti nepoljoprivrednog zanimanja mogu se svrstati i odgovori koji se odnose na redovni osobni dohodak (plaću), (modal. 1), mirovinsko, zdravstveno i invalidsko osiguranje (modal. 2) te sigurnija budućnost od one u poljoprivredi (modal. 6). Tada bi na sve ove odgovore otpao relativno najveći broj navedenih razloga za zapošljavanje (104,6%, odnosno 34,9% od ukupnog broja razloga). Među njima su, kako se vidi, dominantni oni ekonomske prirode.

Modalitet 11 (5,9%) i modalitet 12 (5,3%) mogu se okvalificirati kao opći nedostaci, odnosno nepovoljnosti poljoprivrednog zanimanja (ukupno 11,2%), koje ispitanici navode kao razloge koji su ih motivirali da napuste poljoprivredno zanimanje kao isključivi izvor egzistencije. Ali u opće nedostatke zanimanja poljoprivrednika, što na neki način predstavlja negativni komplement prethodnoj grupi, ali u određenom smislu ima i samostalno značenje, moguće je svrstati i odgovore koji se odnose na naporan rad u ovom zanimanju (modal. 8) i disparitet uloženog rada i ostvarenog dohotka (modal. 5). Ukupan zbroj svih tih odgovora iznosi 45,4%. Očigledno je da različiti činioci vezani uz zanimanje (postojećeg i novog) imaju veliki značaj pri odlučivanju za zapošljavanje izvan gospodarstva.

Klasifikaciju prema bazičnim grupama motivacija treba shvatiti sasvim uvjetno zbog ambivalentnosti značenja većine odgovora ispitanika, što je metodološki predstavljalo teškoću i pri formiranju pojedinih modaliteta.

Prema prvoj i trećoj bazičnoj grupi motivacija postoji ravnoteža, iako ne potpuna. Moglo bi se na osnovi toga zaključiti da na formiranje odluke o zapošljavanju djeluju prilično podjednako i činioci koji dolaze ili se nalaze unutar same poljoprivrede, kao i oni koji dolaze izvan nje. Pri tome, postoji ravnoteža, iako ne potpuna, između djelovanja repulzivnih i atraktivnih motivacija. Prve su dolazile isključivo iz poljoprivrede a tiču se različitih nepovoljnosti rada i života i radnih uvjeta u poljopri-

18) Koeficijenti nastavljanja školovanja u školama drugog i višeg stupnja kreću se posljednjih godina iznad 92, usp. SB, br. 806, 937, 977, izd. SZS, Beograd, 1976—86.

19) Prema rezultatima Popisa stanovništva 1971. u seoskim i mješovitim naseljima je obitavalo 797.136 osoba ili 7,7% ukupnog stanovništva iznad 10 godina starosti, koji su imali školu drugog ili višeg stupnja.

vredi i na selu. Druge su dolazile isključivo izvan poljoprivrede, odnosno gospodarstva, a tiču se različitim povoljnosti, prije svega ekonomskih, koje nudi stalno nepoljoprivredno zaposlenje. Drugim riječima, poljoprivrednici su bili privučeni određenim prednostima nepoljoprivrednog zanimanja, odnosno odbačeni određenim nepovoljnostima rada na vlastitom gospodarstvu. Slično se događa i s nepoljoprivrednicima koji se odlučuju za rad u poljoprivredi. Upravo radi određenih prednosti oba zanimanja, oni se odlučuju za kombiniranje rada na gospodarstvu s radom izvan gospodarstva, odnosno nepoljoprivrednog zanimanja sa radom na gospodarstvu.

No, kada se motivacije promatraju sa stanovišta njihova sadržaja, tada se potvrđuje, od mnogih već izrečena pretpostavka, da su ekonomske motivacije za zapošljavanje dominantne (one su više od dva puta češće od ostalih motivacija navođene od ispitanika kao motiv za zapošljavanje). Dakle, osnovni je zaključak da su motivacije pretežno ekonomske prirode, odnosno da se ekonomski činioci najčešće javljaju kao primarni motivi za zapošljavanje i održavanje dvojnog poljoprivredno-nepoljoprivrednog statusa domaćinstva. Ali, istovremeno, u relativno značajnom obimu javljaju se i vrlo raznorodni izvanekonomske činioci, kojih ce, sasvim je realno pretpostaviti, u budućnosti biti sve više i više.

Kada se izvrši usporedba nalaza istraživanja prezentiranih u prvom i drugom dijelu tabela, vidi se da među njima postoji suglasnost. Naime, može se zaključiti iz obje grupe podataka da relativno snažniji utjecaj na zapošljavanje poljoprivrednika izvan posjeda imaju motivacije koje dolaze izvan poljoprivrede, kao i da su dominantne ekonomske u odnosu prema neekonomskim motivacijama, koje su pretežno socio-psihološke naravi.

Kao što smo prethodno istakli, specifičnost motivacionog sklopa poljoprivrednika je u tome što su motivacije za zapošljavanje izvan posjeda neposredno povezane s motivacijama za zadržavanje posjeda. Naime, kada se poljoprivrednik odlučuje za vanjsku aktivnost, on istovremeno donosi odluku o zadržavanju zemljišnog posjeda. Ipak je u našem istraživanju o tome postavljeno posebno pitanje, koje je imalo i kontrolni karakter. Ispitanicima, alternativno zaposlenim poljoprivrednicima, postavljeno je pitanje: »Koji su osnovni razlozi zbog kojih ste, unatoč redovnom zaposlenju izvan gospodarstva, ipak zadržali zemljišni posjed?«. Odgovori su pokazali da za to postoje brojni razlozi, odnosno motivi. Radi se o pretežno slijedećim tipovima motivacije za zadržavanje posjeda.

Najzastupljeniji pojedinačni razlog za zadržavanja posjeda je mogućnost daljnjeg ekonomskog iskorištavanja zemljišnog posjeda zbog odvojenosti mjesta rada izvan gospodarstva i mjesta stanovanja, odnosno zbog ostajanja da se živi na selu i gospodarstvu nakon stalnog nepoljoprivrednog zaposlenja. Ovaj razlog je spomenulo više od polovice ispitanika. Ovom razlogu treba pribrojiti i peti po rang u tabeli, koji u prvi plan ističe značajnost prihoda koji se mogu stjecati s gospodarstva. Oba motiva su, naime, komplementarna i zajedno upućuju na značaj koji alternativno zaposleni poljoprivrednici pridaju zadržavanju i daljnjem korištenju posjeda nakon zaposlenja (78,4%). Osim toga i još neki navedeni motivi u tabeli imaju, pored ostalog, i ekonomsku sadržinu (3, 4 i 8 po redu).

Moguće je, dakle, zaključiti da su ekonomski motivi najzastupljeniji i odlučujući za zadržavanje posjeda nakon zaposlenja.

Tablica 2

Motivacije alternativno zaposlenih poljoprivrednika da nakon zaposlenja u nepoljoprivrednoj djelatnosti zadrže svoj zemljišni posjed*)

Motivacije	Učestalost odgovora ispitanika %
Modalitet (supsumirani odgovori)	
— izvedeni rang —	
1. Zbog viših životnih troškova (namirnice, stan i dr.)	58,1
2. Ne želim napustiti očevinu	45,6
3. Želim imati vlastite proizvode	23,4
4. Da se posjed nađe za slučaj nezaposlenosti	20,5
5. Posjed mi osigurava značajan prihod	20,3
6. Da bi se imao čime baviti nakon redovnog posla	15,1
7. Zato što je i otac bio seljak-radnik	7,0
8. Zato što ću jednog dana opet biti samo poljoprivrednik	5,5
Bazične grupe motivacija	
I 1. Endogene (modal. 2, 3, 7, 8)	81,5
2. Egzogene (modal. 1, 4, 6)	94,2
II 1. Ekonomske (modal. 1, 3, 4, 5, 8)	127,8
2. Neekonomske (modal. 2, 6, 7)	67,7
III 1. Atraktivne (modal. 1—8)	195,5
2. Repulzivne	—

*) Vidjeti napomenu uz tablicu 1

Značajan ponder ima i grupa motivacija, koja se po rangu nalazi na drugom mjestu. Snaga tradicije, izražena kroz želju da se zadržavanjem posjeda, čuva očevina i djedovina, odnosno obiteljski patrimonij, čini se da je još uvijek relativno široko prisutna među alternativno zaposlenim poljoprivrednicima, jer nešto manje od polovice ispitanika navelo je ovaj razlog. Na neki način komplement ovom razlogu je i tradicija dvojne zaposlenosti u obitelji, koja se želi nastaviti (7. po rangu u tabeli). Oba razloga zajedno navodi više od polovice ispitanika (52,0%).

Želju za posjedovanjem vlastitih proizvoda, kao treći po rangu razlog, navelo je nešto više od 1/5 ispitanika (23,4%). Uz ekonomski, ovaj razlog ima i svoj psihološki sadržaj – svoje korijene u tradiciji. On se najčešće izražava u nekoj vrsti samoljublja i samozadovoljstva da se proizvede vlastito vino, vlastito voće, žito i sl., odnosno proizvodi iz vlastite zemlje po vlastitoj mjeri, jer oni su »najbolji«, a dolaze sa zemlje jedino njima poznate, itd. Prisutna je, dakle, osobna i sentimentalna konotacija u ovoj grupi motivacija. U suvremenoj poljoprivredi, međutim, ovaj motiv dobiva još jedno značenje u smislu zdravog poljoprivrednog proizvoda proizvedenog bez umjetnih sredstava, odnosno na prirodan način. U razvijenim zemljama ta komponenta ima veći značaj u potrošača, odnosno stanovništva izvan poljoprivrede. Tako se javlja sve veća potražnja zdravih i prirodno proizvedenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Zadržavanje gospodarstva kao neke vrste rezerve za slučaj potrebe ili nužde, prije svega za slučaj gubitka stečenog nepoljoprivrednog zaposlenja navelo je oko 1/5 ispitanika (4. po rangu razlog). Sadržaj ovog razloga je pretežno psihološke naravi, ali on ima svoju podlogu i u osobnom iskustvu seljaka-radnika kao i u kriznim društvenim situacijama kada je dolazilo do recesije, nezaposlenosti, ratova i sl. Zemlja i kuća na selu uvijek su se smatrale kao sigurna imovina gdje se može uvijek vratiti i preživjeti. Ta svijest o posjedu kao sigurnom pribježištu u

slučaju nužde je, dakle, dosta rasprostranjena i u naših alternativno zaposlenih poljoprivrednika.

Peti razlog po značaju je čisto ekonomskog karaktera. Njegovo značenje, međutim, nije uvijek isto u vremenu i prostoru. U uvjetima razvoja naše poljoprivrede u kojoj vlada kronična deficitarnost hrane, ovaj motiv je stalno prisutan i sve se više aktualizira, tako da se može pretpostaviti da će u budućnosti u još većoj mjeri fungirati kao motiv za zadržavanje posjeda mnogima alternativno zaposlenim poljoprivrednicima kao i onima koji će u budućnosti ulaziti u taj status.

Gotovo svaki sedmi ispitanik naveo je kao motiv zadržavanja posjeda svoju želju, odnosno potrebu, da se nakon redovnog posla može baviti obradom zemlje, odnosno poljoprivrednim poslovima. Radi se o pretežno psihološkom razlogu (ali u našim uvjetima ima i ekonomsko značenje) bilo da mu je podloga naslijeđena privrženost, odnosno ljubav za poljoprivredno zanimanje, ili pak osobna vrijednosna orijentacija – hobi, rekreacija, zdravstvena potreba i sl.

Zbog održavanja tradicije svojih roditelja, koji su isto bili alternativno zaposleni poljoprivrednici (seljaci-radnici) oko 70% ispitanika je zadržalo svoj posjed nakon zaposlenja. To može da bude rezultat pozitivnog iskustva kojeg je imalo domaćinstvo roditelja kao mješovito domaćinstvo, prije svega u ekonomskom smislu, ali i određenog tradicionalizma, odnosno želje da se očuva očevina.

Relativno najmanje ispitanika je navelo kao motiv profesionalnu namjeru da se u budućnosti isključivo bavi poljoprivredom, tj. da se vrati u svoj inicijalni status (5,5%). Podloga može biti psihološka, tj. sklonost, odnosno ljubav za poljoprivredu kao zanimanje, ili namjera da nakon umirovljenja nastavi raditi na posjedu zbog rekreativnih i sličnih razloga, ili pak ekonomska, tj. unapred smišljen plan da zaradenim novcem unaprijedi gospodarstvo i nastavi da se isključivo bavi poljoprivredom. U drugom dijelu tablice prikazana je klasifikacija modaliteta motivacija dobijenih istraživanjem prema bazičnim grupama motivacija. Napomena o njima koju smo učinili u tablici 7 u cijelosti vrijedi ovdje. Naime, zbog ambivalentnosti većine modaliteta (karakteristični u tom pogledu su modaliteti pod 3, 4 i 8) klasifikacija u bazične grupe bila je otežana i treba je shvatiti sasvim uvjetno. Ipak, ona pruža sintetičan uvid u složene sklopove motivacije, koji utječu na alternativno zaposlene da i pored vanjskog zaposlenja zadrže svoje posjede i nastave rad na njima. Iz ove klasifikacije može se zaključiti: prvo, da razlozi zadržavanja posjeda dolaze prilično uravnoteženo iz poljoprivrede i izvan nje (odnos endogene i egzogene grupe je 81 : 94%); drugo, da su ekonomski motivi dvostruko više zastupljeni u odnosu prema onima koji se mogu smatrati pretežno neekonomskim (odnos je 127 : 67%); i treće, radi se isključivo o atraktivnim motivacijama, odnosno onim koje potiču, stimuliraju ili privlače alternativno zaposlene poljoprivrednike da zadrže posjed, polazeći pri tom i od ekonomske koristi kao i od niza psiholoških i kulturoloških razloga.

PRILOG

sistematizacija odgovora ispitanika prema bazičnim grupama motivacija*

- I. Razlozi zapošljavanja izvan gospodarstva
- II. Razlozi zadržavanja posjeda

Bazične grupe motivacija

I. ENDOGENE

- a) Nedovoljan prihod od gospodarstva
- b) S prihodima od gospodarstva ne bi mogli živjeti
- c) U poljoprivredi se ne zarađuje dovoljno u odnosu prema uloženom radu
- d) Posjed ne omogućuje daljnji prosperitet domaćinstva
- e) Nedovoljna uposlenost na gospodarstvu
- f) Višak radne snage
- g) Loša perspektiva čiste poljoprivrede
- h) Nerentabilnost gospodarstva
- i) Visoke cijene repromaterijala i ulaganja
- j) Nemogućnost finansiranja investicija u gospodarstvo
- k) Ne volim zanimanje poljoprivrednika
- l) Zanimanje poljoprivrednika se više ne cijeni

II.

- a) zbog sniženih troškova ishrane
- b) želim imati vlastite proizvode
- c) posjed mi osigurava znatan prihod
- d) sigurnost u kriznim situacijama
- e) radi priskrbliivanja sredstava za gospodarstvo
- f) radi podizanja produktivnosti gospodarstva
- g) radi rješavanja teškoća u poljoprivrednom zanimanju
- h) volim zanimanje poljoprivrednika
- i) zanimanje poljoprivrednika se sada više cijeni
- j) rad na gospodarstvu sada nije pretežak
- k) ne želim napustiti očevinu
- l) želim imati vlastite proizvode
- m) da bi se imao čime baviti poslije posla
- n) tradicija
- o) opet ću postati poljoprivrednik
- p) hobi
- r) čuvanje vlasništva
- s) poljoprivreda kao način života
- t) zemlja je sigurna imovina
- u) posjedovanje kuće u prirodnom ambijentu
- v) vezanost uz kuću na selu
- z) očuvanje porodične imovine
- ž) ljubav prema poljoprivredi

2. EGZOGENE

I.

- a) želio sam sigurnu i redovitu plaću
- b) želio sam zdravstveno i imovinsko osiguranje
- c) dopunski dohodak
- d) unapređivanje životnog standarda
- e) povećani izdaci u domaćinstvu
- f) kupovanje trajnih dobara
- g) otplata dugova
- h) stjecanje mirovine
- i) stimulacija agrarne politike
- j) želio sam zanimljiviji posao
- k) želio sam određeno radno vrijeme
- l) školovao sam se za nepoljoprivredno zanimanje
- m) zbog sigurnije budućnosti od one u poljoprivredi
- n) da unaprijedi svoj socijalni status
- o) želja za promjenom u poslu
- p) da mogu pomoći u rješavanju društvenog standarda sela

II.

- a) da se posjed nađe u slučaju nezaposlenosti
- b) zbog sigurnosti u kriznoj situaciji
- c) zaštita od nezaposlenosti
- d) posjedovanje kuće u ambijentu
- e) najbolji način života u mirovini

* Karakteristični odgovori ispitanika iz više naših i inozemnih istraživanja

1.1. **Ekonomske**

I/ a — j
II/ a — g

1.2. **Neekonomske**

I/ k — m
II/ h — ž

1.3. **Atraktivne**

II/ a — g; k — ž

1.4. **Repulzivne**

II/ h — j

2.1. **Ekonomske**

I/ a — i
II/ a — c

2.2. **Neekonomske**

I/ j — p
II/ d — e

2.3. **Atraktivne**

I/ a — p
II/ a — e

2.4. **Repulzivne**

—

Vlado Cvjetičanin

Motivation of Mixed Households and Their Alternatively Employed Members

Summary

In conclusion it can be said that modern circumstances constantly broaden the possibilities for dual activities can be combined.

i. e. parallel engagement in an increasing number of non-agricultural occupations and agricultural production. These two activities can be combined.

On the basis of the foregoing the following can be concluded:

— Agriculture as a traditional occupation, has lately, in particular during the last quarter of a century, been exposed to great changes. A number of new circumstances fundamentally interfere with traditional forms and condition the formation of new forms in mixed agriculture; i. e. parallel engagement in agricultural and non-agricultural work. Such circumstances are: modernisation of agricultural production, and in connection with this development of new technical-technological means, humanizing and rationalizing work in agriculture; spreading of industry into rural areas; expansion of modern communications and traffic systems; development of tourism; reduction in working hours in non-agricultural activities; escape from the town into rural areas including the popular practice of having weekend residences; urbanisation of rural living conditions; entire destruction of village autarchy, etc.

In conditions of modern economic development, people engaged in agricultural work, and those engaged in non-agricultural activities are exposed to quite a number of attracting and repulsing factors in relation to their work in agriculture and in non-agriculture. A certain number of peasants become attracted to the advantages of non-agricultural occupations, i. e. they are put off by the disadvantages of work on the land. However, a number of new circumstances enable peasants to combine two occupations simultaneously much easier than in earlier periods. On the other hand, a massive trend has started moving in the opposite direction, i. e. from the non-agricultural to

Мотивировки в смешанных хозяйствах и их альтернативно трудящиеся членов

Резюме

Современные обстоятельства или различные факторы, постоянно расширяют возможности двойной активности, для которых идеальным является смешанное сельское хозяйство, и значительно облегчают параллельное осуществление обеих активностей, потому что увеличивается число несельскохозяйственных профессий и все больше сельскохозяйственных продуктов которые могут осуществляться комбинировано.

Излагая вкратце и синтетизируя содержание настоящей работы можно констатировать следующее:

— Сельское хозяйство как традиционная деятельность, в последнее время, а особенно за последних четверть столетий, подверглось значительным изменениям. Ряд новых факторов, влияющих на фундаментальное изменение традиционных отличий, создает условия для появления новых видов смешанного сельского хозяйства или параллельного занятия сельскохозяйственной или несельскохозяйственной деятельностью. Это главным образом: модернизация процесса производства и в связи с этим, развитие новых технико-технологических средств, которые труд в сельском хозяйстве гуманизируют и делают более рациональным, распространение индустрии в селе и в сельской местности, расширение современных связей и транспортных средств, развитие туризма, сокращение рабочего времени в насельскохозяйственных деятельностьх; бег из гордов в сельскую местность и массовое явление — т. наз. викенд-загородные дома для отдыха, урбанизация сельского уровня жизни, полное разрушение сельской автаркии и ряд других. — В современных условиях экономического роста, гораздо сильнее чем раньше, сельскохозяйственные и несельскохозяйственные работники, подвергнуты воздействию многочисленных привлекательных и отрицательных факторов в

the agricultural sector. A certain number of peasants are attracted to the advantages of work in agriculture, which have gained in importance and value in modern living conditions. Because of advantages such as healthy surroundings, recreation possibilities, cheap supply of agro-products grown by them in a natural way, the possibility for investment, chances for earning extra income, etc, people decide to combine then non-agricultural occupation with work in agriculture. In other words, today, quite new reasons and motivations contribute to the formation and maintenance of mixed households. ●

отношении труда в сельском хозяйстве или вне его. Определенное число сельскохозяйственных работников привлечены преимуществами несельскохозяйственной профессии, обнаружив перед этим неудовлетворенность работой в домашнем хозяйстве. Однако, многим сельскохозяйственным работникам предоставлена возможность комбинировать одновременно обе активности гораздо легче чем раньше. С другой стороны, является массовое движение в обратном направлении т.е. из несельскохозяйственного в сельскохозяйственный сектор. Однако, определенное число несельскохозяйственных работников положительно отнеслись и оценили работу и ее преимущества в сельском хозяйстве, получившие новое значение и ценность в современных условиях жизнедеятельности. Именно эти факторы, в том числе здоровая окружающая среда, возможность рекреации и занятия спортом, недорогое самообслуживание, собственными продуктами произведенными естественным способом, возможность инвестиции, возможность осуществления дополнительных доходов и др. являются решающим фактором в комбинации их несельскохозяйственной деятельности с работой в сельском хозяйстве. Другими словами, ныне созданы новые условия определяющие причины и для появления и поддержания смешанных домашних хозяйств. ●